

УДК 336.142.5

Бойко Світлана Василівна

ПОДАТКОВІ ТА ПОЗИЧКОВІ ФІНАНСИ: ЕВОЛЮЦІЯ ДИЛЕМИ ВИБОРУ ДЖЕРЕЛ ДЕФІЦИТНОГО ФІНАНСУВАННЯ

Досліджено історичні аспекти використання податкових та боргових фінансів для фінансування дефіциту бюджету. Проаналізовано внесок українських учених-фінансистів у розвиток учення про бюджет, їх погляди на податки, дефіцит, державний борг. Визначені податки та державні борги як взаємодоповнюючі інструменти державних фінансів та особливості їх застосування на різних етапах розвитку суспільства.

Ключові слова: бюджет, податки, дефіцит бюджету, державний борг, теорія фінансів, українська фінансова думка

Постановка проблеми. Нестача коштів для фінансування потреб соціально-економічного розвитку суспільства, тобто виконання основних функцій держави як інституту влади упродовж усього часу існування фінансової науки є предметом дослідження учених-фінансистів, представників провідних наукових шкіл та напрямів в економіці. Суспільство найбільш гостро відчуває дефіцит бюджетних коштів, що реалізується у скорочення видатків на соціальне забезпечення, освіту, охорону здоров'я. Так, наприклад у 2014 р. в умовах хронічної дефіцитності бюджету України було скорочено фінансування частини соціальних виплат та багатьох бюджетних програм, з одночасним посиленням податкового навантаження та акумулювання державних боргів на зовнішніх та внутрішньому ринках. Суспільство завжди пильнує за процесами пошуку джерел фінансування, адже кожен пересічний громадян являється суб'єктом фінансових відносин та його власний фінансовий добробут залежить від стану державних фінансів. У практиці більшості країн пошук джерел коштів, достатніх для фінансування видатків реалізується дилемою: посилення податкового тиску шляхом введення нових податків та/або підвищення ставок тих, які вже справляються, або збільшення державного боргу.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблематика пошуку джерел фінансування дефіциту бюджету являється «класичною» для української фінансової думки. Ще у працях українських учених-фінансистів ХІХ - початку ХХ ст. знаходимо розвиток положень теорії податкових та позикових (боргових) фінансів, варто відмітити піонерність досліджень М. Алексеєнка, М. Бунге, А. Ісаєва, П. Мігуліна, І. Патлаєвського, Г. Сидоренка, І. Тарасова, В. Твердохлебова, Г. Тіктіна та інших. Сучасні проблеми бюджетної системи та формування бюджетних ресурсів для фінансового забезпечення функціонування держави досліджені В. Андрущенком, В. Дем'янишиним, А. Крисоватим, І. Луніною, В. Опаріним, К. Павлюк, А. Соколовською, Л. Сідельниковою, В. Федосовим, І. Чугуновим, С. Юрієм та іншими ученими. Незважаючи на ґрунтовні дослідження українських учених, недостатнє наукове обґрунтування має історико-фінансовий аспект дилеми вибору джерел дефіцитного фінансування.

Метою наукової статті є дослідження альтернативності джерел дефіцитного фінансування у контексті критичного оцінювання доробку

українських учених-фінансистів ХІХ - початку ХХ ст. та набутого досвіду у галузі державних фінансів.

Виклад основного матеріалу. Українські учені-фінансисти ХІХ - початку ХХ ст., які заклали фундамент для сучасної фінансової науки, вчення про дефіцит базували на вченні про бюджет, основу якого становить проблема збалансованості його дохідної та видаткової частин. Якщо в бюджетних відносинах українськими вченими був обґрунтований причинно-наслідковий ланцюг «потреби – видатки – доходи» [1, с. 8], то сутність державного дефіциту та боргу розкривалася через причинно-наслідковий ланцюг «надзвичайні видатки – дефіцит бюджету – державний борг». У разі виникнення надзвичайних видатків через певні непрогнозовані події (стихійне лихо, війна) ланцюг варто доповнити поняттям «непередбачені потреби», тоді причинно-наслідковий зв'язок матиме такий вигляд: «надзвичайні потреби – надзвичайні видатки – дефіцит бюджету – державний борг».

Першою складовою є надзвичайні потреби, які обумовлюють надзвичайні видатки (друга складова), що спричинюють дефіцитність бюджету, оскільки в ньому не передбачені кошти на їх покриття. Третя складова – дефіцит бюджету як перевищення загального розміру видатків над доходами, оскільки переважна частина видатків були надзвичайними. Нарешті, четвертою складовою є державний борг як сукупність зобов'язань держави перед кредиторами. Варто зазначити, що даний ланцюг може набувати форму спіралі, коли погашення основної суми державного боргу та процентів за користування коштами по суті є надзвичайними видатками, а ті, у свою чергу, формують дефіцит бюджету і призводять до необхідності укладати нові кредитні угоди.

Повертаючись до причинно-наслідкового ланцюга «надзвичайні потреби – надзвичайні видатки – дефіцит бюджету – державний борг», розглянемо роль надзвичайних видатків, адже саме вони актуалізували проблему пошуку додаткових коштів до державної казни у ХІХ ст. На думку І. Патлаєвського, під надзвичайними видатками слід розуміти видатки, викликані винятковими обставинами, що «виходять за межі звичайного ходу справ» [2, с. 279]. Основними причинами здійснення надзвичайних видатків були переважно стихійні лиха, неврожаї та воєнні дії.

Розміри запланованих та профінансованих надзвичайних видатків державного бюджету Російської імперії у 1802-1825 рр. наведені у табл. 1.

Таблиця 1

**Надзвичайні видатки державного бюджету Російської імперії
у 1802–1825 рр., млн. руб**

Роки	Призначено	Здійснено	Роки	Призначено	Здійснено
1802	?	?	1814	170,8	152,7
1803	?	14,8	1815	123,0	93,9
1804	22,6	19,4	1816	80,3	73,4
1805	16,2	14,3	1817	93,3	83,0
1806	18,9	13,3	1818	72,7	61,7
1807	39,3	32,0	1819	57,3	48,3

1808	124,0	110,2	1820	50,8	46,0
1809	156,4	?	1821	65,7	43,2
1810	113,8	?	1822	30,8	22,7
1811	50,4	?	1823	58,1	18,5
1812	110,6	86,5	1824	43,2	25,5
1813	186,0	157,0	1825	26,6	24,4

Джерело: [3, с. 128].

За даними табл. 1 можна зробити висновок про планування коштів для фінансування надзвичайних видатків щорічно, починаючи з 1804 р. Проте вивчення бюджетного процесу досліджуваного періоду дало змогу стверджувати, що фінансування надзвичайних видатків здійснювалося не з надлишку коштів, що залишався після фінансування звичайних видатків, а з коштів переважно боргового характеру, за умови першочергового фінансування звичайних потреб і лише потім – надзвичайних.

За даними Міністерства фінансів Російської імперії до надзвичайних видатків у 1802-1910 рр. належали видатки на спорудження державних та купівлю приватних залізниць, у 1877-1880 рр. – видатки на ведення воєнних дій, у 1895-1901 рр. – дострокове погашення і конверсію позик, у 1895-1900 рр. – збільшення розмінного фонду та погашення безпроцентного боргу; у 1898-1899 рр. – погашення збитків, завданих неврожаєм, у 1898-1902 рр. – винагорода за відміну права пропінації. У ХІХ ст. розміри надзвичайних видатків не становили великих розмірів і могли покриватися за рахунок залишку коштів державних доходів і частково державних боргів.

На початку ХХ ст. актуальність пошуку джерел для фінансування надзвичайних видатків посилилася, що пов'язано з їх великими розмірами, які в окремі роки перевищували в кілька разів звичайні видатки. Професор М. І. Мітіліно наводив дані про розміри надзвичайних видатків, щоб підтвердити важливість фінансування їх у 1916 р., коли перевищення надзвичайних видатків над звичайними становило більше 5 разів, причиною цьому були видатки на ведення Першої світової війни. У Російській імперії, до складу якої входила Україна, частка таких видатків не перевищувала 12% у 1839 р. та 8% у 1913 р., різке зростання їх відбулося у 1916 р. та спричинене підготовкою до революційних подій 1917 р. (Лютнева та Жовтнева революції). Для порівняння стану державних видатків інших держав, то надзвичайні видатки мали місце і там: в Англії у 1922/1923 рр. становили 60 705 т. фунтів стерлінгів (6% загальної суми державних видатків), у Франції у 1923 р. – 1277 м. франків (6% загальної суми державних видатків) [4, с. 26].

Головними відмінностями звичайних видатків від надзвичайних є повторюваність перших у бюджеті, можливість їх передбачення та планування. Проте, на думку М. Бунге, надзвичайні видатки є особливо небезпечними для фінансового господарства держави не через неможливість їх передбачити чи необхідність пошуку джерел фінансування, а з позиції фінансової безпеки, оскільки вони руйнують розуміння, розрахунки фінансового управління і вводять взагалі розпусту і неохайність у державне господарство [5, с. 8].

Наявність надзвичайних видатків, що найчастіше на практиці були непередбачуваними і сприяли формуванню дефіциту бюджету, свідчило про важливість пошуку джерел його фінансування. Представниками Української школи державних фінансів запропоновано кілька альтернативних джерел покриття дефіциту бюджету.

Так А. Ісаєв вказував на сім можливих джерел (способів – за словами А. Ісаєва) покриття надзвичайних витрат як держави, так і органів місцевого самоврядування:

1) бюджетні надлишки попередніх років. Учений переконаний, що даний спосіб є «найзручнішим, але, як показує практика, зовсім недостатнім» [6, с. 5]. Застосування такого способу можливе лише за умови формування бюджетних профіцитів, не вдаючись до надмірного податкового тиску чи необґрунтованого зменшення видатків на суспільні потреби. Проте з огляду на переважання дефіцитності бюджетів фінансування надзвичайних витрат за рахунок бюджетних надлишків можна здійснити досить рідко і в незначних обсягах;

2) фонд держави (зазвичай металевий), який формується для фінансування витрат, пов'язаних із воєнними діями, і не може бути використаний на покриття інших витрат держави;

3) данина, контрибуція іноземних держав;

4) внески (пожертвування) громадян у разі усвідомлення необхідності матеріальної допомоги під час війни чи необхідності ліквідації наслідків природних стихійних лих. Одержання коштів у такий спосіб ґрунтується виключно на свідомості населення, і тому А. Ісаєв визнавав його «недостатнім, а здебільшого мізерним» [6, с. 8];

5) відчуження державного майна. Розглядаючи продаж державного майна як один зі способів покриття надзвичайних витрат, учений відразу називає його найменш придатним і не радить продавати землі, крім того, держава може зазнати збитків, кваллячись продати майно, причому нерідко за дешевшою ціною;

6) податки. На думку А. Ісаєва, проблема покриття надзвичайних видатків за рахунок підвищення вже існуючих податків чи введення нових потребує з'ясування конкретних умов: можливості відкладення терміну здійснення умов (якщо видатки необхідно здійснювати негайно, то через податки це неможливо здійснити); розміру податкового тягаря населення (якщо податки становлять значну частку в доходах населення, то така податкова система не зможе акумулювати необхідний обсяг коштів); напряму здійснення надзвичайних видатків (покривати видатки на придбання нових благ чи на будівництво об'єктів, якими користуватимуться кілька поколінь, недоцільно лише через справляння податків, тобто не варто «вимагати занадто важкої жертви від теперішнього покоління і дати майбутньому задарма») [6, с. 9].

7) державний кредит.

У праці «Конспект лекцій з російського фінансового права» українського ученого-фінансиста Г. Сидоренка «вказано лише три можливі джерела: 1) нагромадження запасів казни; 2) відчуження державного майна і взагалі безпосередніх джерел державних доходів; 3) державні борги [7, с. 311]. Перше джерело найбільш дискусійне та характерне для суспільства із нерозвиненими

економічними відносинами та має ряд недоліків, пов'язаних насамперед із відволіканням капіталу від виробничого застосування. На нашу думку, нагромаджені запаси казни відсутні у більшості країн у різні періоди їх розвитку, у першу чергу, тому що для них характерні хронічні дефіцити бюджету.

М. Мітіліно до джерел покриття надзвичайних видатків відносив окрім «класичних» (продаж державного майна, підвищення податків, нагромадження грошей) та ще ряд тих, які застосовувалися у фінансовій практиці другої половини XIX – початку XX ст.: конфіскація майна відкупників; пограбування євреїв через переслідування їх за вигадані вчинки; продаж державних посад; позики з монастирів та приватних осіб; емісія паперових грошей. Реалізація боргової політики Російської імперії передбачала покриття надзвичайних видатків за рахунок конфіскацій у населення, що суперечить демократичним засадам сучасних відносин у суспільстві та неможливе для застосування у XXI ст. Активізація конфіскацій спостерігалася за Петра I та особливо за його наступників, коли в безперервних політичних переворотках конфіскували майно членів невладних партій. Для цього існувала навіть особлива канцелярія конфіскацій, заснована в 1719 р. і ліквідована лише в 1783 р.

Отже, фінансування надзвичайних видатків могло здійснюватися за рахунок відчуження державного майна чи конфіскації його в населення, проте цим діям не можна надавати статусу заходів демократичного та соціально справедливого суспільства. Джерелами фінансування надзвичайних видатків потрібно визначити податки або кошти, одержані від боргових операцій, звідси і беруть початок теорії податкових та позикових (боргових) фінансів.

Професор Харківського університету Т. Степанов перший в українській фінансовій науці розпочав наукову дискусію про доцільність застосування податків чи боргів для фінансування дефіциту бюджету. Державні борги учений вважав некорисними для економіки та суспільства, проте не заперечував доцільності їх використання для покриття надзвичайних видатків: «...користь цих позик очевидна, але не як позик, а як засобу від уникнення тяжких податків» [8, с. 138]. За його вченням, державні борги повинні використовуватися лише для фінансування надзвичайних видатків і в тому разі, коли населення має значний податковий тягар і посилювати його неможливо.

Переваги державних боргів порівняно з підвищенням податків або введенням нових наводив Г. Сидоренко:

1) будучи результатом добровільної згоди приватних осіб, державна позика залучає для уряду капітали звідти, де без них найлегше можна обійтися (тобто від капіталістів, які можуть вигідно їх витратити) [9, с. 321]. Учений, не акцентуючи уваги на державних кредитних операціях як добровільній згоді, вказує на вільний капітал. Добровільність державних кредитних операцій, на думку Г. Сидоренка, має бути обов'язковою умовою їх здійснення. Проте на початку 20-х та в середині 30-х років XX ст. позики доволі часто здійснювалися примусово, що суперечить борговій політиці в демократичній державі. У 1923 р. відбулася реалізація першої державної шестипроцентної виграшної позики серед заможних верств населення в примусовому порядку, облігаційні позики примусово реалізовувалися у Радянському Союзі серед населення до 1957 р.

2) державні борги залучають кредиторів в інтересах існуючої державної влади (відповідно до істини: де скарб ваш, там і серце ваше [9, с. 318]);

3) різноманітні вигоди, які дають державні кредитні папери, обороту капіталів народу;

4) курс державних кредитних паперів служить надійним барометром суспільної довіри до уряду. Рівень довіри є виразником думки заможного й освіченого класу людей, тому в ній уряд може бачити застереження або схвалення собі [7, с. 323]. Досить активно дане положення реалізується на сучасному етапі розвитку державних кредитних операцій та світового фондового ринку, коли присвоюється рейтинг державним цінним паперам різними рейтинговими агентствами (Rating and Investment Information, Fitch Ratings, Standard and Poor's, Moody's Investors Service тощо). Іншим барометром може слугувати рівень демократизації державного боргу, тобто схильності населення та фінансових посередників до купівлі державних цінних паперів.

Разом з тим, на думку Г. Сидоренка, державні позики можуть мати такі недоліки:

1) установлюючи тісний зв'язок між усіма ринками, на яких відбувається торгівля державними кредитними паперами, позики сприяють духу космополітизму, оскільки для власників кредитних паперів важливий фінансовий стан не власної держави, а тієї, чіми кредитними паперами вони володіють;

2) сприяючи зростанню нерівності майнового стану, примножуючи власність, цінність якої схильна до значних коливань, збільшуючи кількість і значення заможних бездіяльних капіталістів (рантьє, які живуть на проценти), державні позики надзвичайно збільшують силу грошової олігархії і небезпеку її для суспільства.

3) державні позики становлять велику спокусу для урядів та для зловживання коштами майбутніх поколінь [7, с. 229].

Продовжуючи дискусію щодо податкових чи позикових фінансів, С. Вітте вважав застосування податків для покриття надзвичайних видатків як «захід нераціональний із фіскальної точки зору і жорстокий стосовно бідного населення» [10, с. 11]. У такому разі учений пропонував застосовувати емісію паперових грошей та запозичення. На посаді міністра фінансів С. Вітте проводив активну й успішну боргову політику, чому сприяли задовільний стан світового грошового ринку, наявність на ньому вільних і дешевих капіталів, успіхи Росії в зовнішній політиці, упорядкування державного бюджету, зростання продуктивних сил країни, введення у 1897 р. золотої валюти з припиненням коливання курсів протягом 10 років, зростання вкладів населення в ощадних касах. Зазначимо, що нині більшість країн відмовилися від застосування емісії для покриття дефіциту. В ст. 15 Бюджетного кодексу України вказано, що джерелом фінансування бюджету не можуть бути емісійні кошти Національного банку України [11].

Практика державних запозичень у Російській імперії, до якої входила більша частина України, розпочалося з другої половини XVIII ст., що було викликане веденням Російсько-Турецької війни 1769–1774 рр., тоді як провідні європейські країни вже з XVI ст. мали досвід залучення як внутрішніх, так і

зовнішніх кредитів. Внутрішні позики обмежилися випуском асигнацій для населення, зовнішні — запозиченням строком на 10 років з можливістю дострокового викупу «7 500 000 голландських гульденів через амстердамських банкірів де-Смет, які зобов'язалися реалізувати цю суму з 5 % номінальних за певну комісійну винагороду» [12, с. 3]. На необхідність оптимізації обсягів заборгованості вказував С. Вітте, учений наголошував на неможливості постійного запозичення: «...за досягнення певного ступеня заборгованості кредитоспроможність держави послаблюється, і вона позбавляється зручного джерела до отримання одноразово великих коштів у разі настання в них надзвичайної потреби. Усе це свідчить про помірність і сувору обдуманість у користуванні державним кредитом» [13, с. 465]. Обмеження розмірів державних боргів має базуватися не лише на недопущенні зниження рівня кредитоспроможності, а й на усвідомленні необхідності сплати боргів та процентів за їх користування не лише поточним поколінням, а й наступними. На сучасному етапі розвитку державних фінансів у чинному законодавстві України (як і більшості держав) встановлено обмеження розміру державного боргу – 60 % річного номінального обсягу валового внутрішнього продукту України [11].

Ретроспективне дослідження оптимізації податкових та боргових джерел фінансування дефіциту бюджету являється беззаперечно вимогою часу, оскільки України за роки незалежності лише у 2000, 2002 та 2003 роках мала достатньо коштів для фінансування своїх потреб, при цьому частина їх була свідомо занижена.

Висновки і пропозиції. Вибір джерел фінансування необхідного обсягу коштів для задоволення постійно зростаючих потреб суспільства, повинен відбуватися з урахуванням низки чинників: 1) історичний досвід, набутий нашою державою у минулому та сформовані у суспільстві стереотипи (наприклад, повністю не відновлена довіра до держави як позичальника та банківської системи); 2) низький авторитет влади та часті випадки неефективного та нецільового використання бюджетних коштів, корупція та зловживання владою державними чиновниками. Позикові та боргові фінанси набудуть належного розвитку лише за умови впевненості, що залучені до бюджету кошти повернуться у вигляді суспільних благ; 3) зниження економічної активності, втрата ліквідності у банківській системі, девальвація національної валюти тощо; 4) можливість ухилення від сплати податків або їх мінімізація через невідповідність окремих положень у законодавстві; 5) відсутність публічного звітування про напями використання коштів, залучених від кредиторів.

Отже, погодимося з твердженням В. Андрущенка, що «податки і позики - ті взаємодоповнюючі інструменти державних фінансів, за допомогою яких держава звертається до економіки і суспільства за коштами» [16, с. 195]. Вважаємо, що розглядати їх як джерела фінансування дефіциту коштів для потреб суспільства потрібно виключно в тандемі, при цьому враховуючи економічні, соціальні, політичні та інші чинники. Вважаємо, що соціально справедливим буде фінансування поточних видатків та рахунок наявних доходів бюджету та незначного посилення податкового тиску, для фінансування капітальних видатків допустиме залучення боргових джерел фінансування.

Список літератури

1. Бойко С. В. Українська наукова школа державних фінансів: історична ретроспектива та сучасні реалії : автореф. дис. ... канд. екон. наук : 08.00.08 / С. В. Бойко; Держ. вищ. навч. закл. "Київ. нац. екон. ун-т ім. Вадима Гетьмана". – К., 2013. – 19 с.
2. Патлаевский И. И. Курс финансового права / И. И. Патлаевский // Фінансова думка України. Хрестоматія / автори-упорядники: С. І. Юрій, С. В. Львовчкін, В. М. Федосов, П. І. Юхименко; авт. передм. П. М. Леоненко; за наук. ред. д-ра екон. наук, проф. В. М. Федосова. – Київ: Кондор; Тернопіль: Економічна думка, 2010. – У 3 т. – Т. 3. – Ч. 1. – С. 271-305.
3. Яснопольский Л. Н. Очерки русского бюджетного права. 1: Исторический обзор составления наших государственных росписей и бюджетная реформа Татаринова / Л. Н. Яснопольский. – М. : В. П. Рябушинский, 1912. – 417 с.
4. Мітіліно М. І. Елементи фінансової науки. / М. І. Мітіліно – К. : Державне видавництво України. – 1926. – 196 с.
5. Бунге Н. Х. Государственное счетоводство и финансовая отчетность в Англии / Н. Х. Бунге. – СПб. : Типография Императорской Академии наук, 1890. – 98 с.
6. Исаев А. А. Государственный кредит / А. А. Исаев. – Ярославль : Тип. Г. В. Фальк, 1886. – 159 с.
7. Сидоренко Г. Д. Конспект лекций по русскому финансовому праву / Г. Д. Сидоренко. – Ж., 1888. – 341 с.
8. Степанов Г. Ф. Записки о политической экономии : в 2-х ч. – СПб., 1844. – Ч. 1. – 473 с.
9. Сидоренко Г. Д. Конспект лекций по русскому финансовому праву / Г. Д. Сидоренко // Фінансова думка України. Хрестоматія / автори-упорядники: С. І. Юрій, С. В. Львовчкін, В. М. Федосов, П. І. Юхименко; авт. передм. П. М. Леоненко; за наук. ред. д-ра екон. наук, проф. В. М. Федосова. — Київ: Кондор; Тернопіль: Економічна думка, 2010. – У 3 т. – Т. 3. – Ч. 1. – С. 305-321.
10. Соболев М. Н. Очерки финансовой науки (Общедоступные беседы). / М. Н. Соболев. – Харьков : Пролетарий, 1925. – 186 с.
11. Бюджетний кодекс України від 08.07.2010 № 2456-VI [Електронний ресурс] // Верховна Рада України. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2456-17/page>.
12. Мигулин П. П. Русский государственный кредит (1769-1899) : опыт историко-критического обзора: у 3 т. / П. П. Мигулин – Харьков : Типо-Литография "Печатное дело", 1899-1907. – Т. 1. – 1899. – 624 с.
13. Витте С. Ю. Конспект лекций о народном и государственном хозяйстве, чит. его имп. высочеству великому князю Михаилу Александровичу в 1900-1902 гг. / С. Ю. Витте. – СПб., 1912. – XV + 568 с.
14. Макроекономічні показники [Електронний ресурс] / Національний банки України. – Режим доступу: http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/category?cat_id=57896.
15. Державний та гарантований державою борг України станом на 31.12.2014 [Електронний ресурс] // Міністерство фінансів України. – Режим доступу: http://www.minfin.gov.ua/control/uk/publish/archive/main?cat_id=224493
16. Андрущенко В. Л. Фінансова думка Заходу в ХХ столітті: Теоретична концептуалізація і наукова проблематика державних фінансів : монографія. / В. Л. Андрущенко. – Л. : Каменяр, 2000. – 304 с.

Исследованы исторические аспекты использования налоговых и долговых финансов для финансирования дефицита бюджета. Проанализирован вклад украинских ученых-финансистов (Г. Степанов, Н. Бунге, Г. Сидоренко, С. Витте, И. Патлаевский, А. Исаев, В. Твердохлебов, М. Митилино, В. Андрущенко) в развитие учения о бюджете, их взгляды на налоги, дефицит, государственный долг. Определены налоги и государственные долги как взаимодополняющие инструменты государственных финансов и особенности их применения на различных этапах

развития общества. Рассматривать их как источники финансирования дефицита средств для нужд общества нужно исключительно в тандеме, при этом учитывая экономические, социальные, политические и другие факторы. Социально справедливым будет финансирование текущих расходов и счет имеющихся доходов бюджета и незначительного усиления налогового давления, для финансирования капитальных расходов допустимо привлечение долговых источников финансирования.

Ключевые слова: бюджет, налоги, дефицит бюджета, государственный долг, теория финансов, украинская финансовая мысль

Studied historical aspects of tax and debt finance to fund the budget deficit. The contribution of Ukrainian scientists-financiers (T. Stepanov, M. Bunge, G. Sidorenko, S. Witte, I. Patlayevskyy, A. Isaev, V. Tverdokhlebov, Mytilini M., V. Andrushchenko) the development of the doctrine of the budget, their views on taxes, deficit, national debt. Designated taxes and public debt as complementary tools of public finance, and especially their application at various stages of development of society. Treat them as sources of funding shortfall for the needs of society need only in tandem, while considering the economic, social, political and other factors. Socially fair to finance current expenditure and current account revenues and a slight strengthening of the tax burden to finance capital expenditures allowable attract debt financing.

Key words: budget, taxes, budget deficit, public debt, theory of finance, ukrainian financial thought